

федералісти репрезентували найпоміркованіший і найкультурніший елемент української громадськості” [8;31].

Однак невдовзі яскраво проявляються розбіжності між соціалістами-федералістами та іншими провідними українськими партіями. Есефи не могли погодитися з радикалізмом, який все глибше оволодівав Центральною радою. Представляючи, передусім інтелігенцію “вони не мали за собою маси і через те не відігравали рішачої ролі в Центральній Раді. З їх голосом дуже мало рахувались, хоч і не могли обійтися без есефів, коли довелося почати будівництво автономної України” [6;157-158].

Література

1. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання/Упоряд. К.Ю.Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 320с.
2. Солдатенко В.Ф Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
3. Мироненко О.М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917-1920рр. – К.: НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. – 260с.
4. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX століття: Програмові і довідкові матеріали. – К., 1993.
5. Українська Центральна Рада. Док. і матеріали. Т.1. – К.: Наукова думка, 1996. – 589с.
6. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920). – Мюнхен: Українське Видавництво, 1969. – 543с.
7. Грушевський М.Спомини // Київ. – 1988. – № 9
8. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний (1917 – 1920 гг.) // Революция на Украине по мемуарам белых / Сост. С. А. Алексеев: Под ред. Н.Н. Попова. – М.; Л., 1930.

*Хрипко С.А.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ РИС УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНИ

Проблема джерел синтезу вічного і тимчасового в історії етносу, нації, суспільства, колективу і кожної людини особисто так чи інакше ніколи не

зникала із сфери філософської рефлексії. Таємниця джерел, які свого часу виплекали обрії унікальної національної самобутності та об'єднали всіх і кожного під терміном людство, певною мірою торкаються питань, проблематика яких звернена до людської екзистенції і тому є актуальною в житті і долі кожної, без винятку, людини.

Духовність, релігійність, ментальність – феномени, які, не втрачаючи своєї трансцендентності, мають все-таки людське начало, а тому безпосередньо пов'язані з окремим суспільством і кожним його представником. Але своєрідна комбінація тих чи інших духовно-релігійних проявів національного менталітету є специфічним уособленням знаної (і навіть незнаної) історії становлення і еволюції даного етносу, отже – підтвердженням національної самобутності і фактичним доказом місця і ролі окремої нації в історії людської цивілізації. Адже саме специфіка історичного періоду розставляє акценти на характері проявів рис релігійності і, що важливо, засвідчує їх бажані, недоречні, а іноді й неочікувані, але реальні наслідки. Це, в свою чергу, відображає рівень духовності нації, що фактично унаочнює атмосферу духовного відродження чи духовної кризи.

Роль ментальних настанов, (характер яких окреслюється реальним процесом практичного опрідечення і демонстрації тих чи інших етноментальних властивостей), набуває особливого наголосу саме в період кризових, суперечливих соціально-політичних і духовно-культурних реалій, які й переживає сучасна Україна. З огляду на швидкий перебіг історичних подій кінця 80-х – початку 90-х років, а особливо значимість подальших змін, українська наукова думка опинилась перед нелегким завданням осмислення складного симбіозу суперечливих реалій суспільного сьогодення.

В умовах теоретико-практичних потреб пострадянських суспільств пошуки духовних джерел та самобутнього змісту етноментального феномену стали тим природним стрижнем, навколо якого почали виокремлюватись і поступово кристалізуватись складові нового національного ідеологічного процесу. У цьому контексті дослідження з етноментальної і духовної проблематики виступають не тільки як крок українства до самоусвідомлення, самоутвердження і самопізнання, а й як невід'ємна складова духовно-національного відродження України загалом і становлення національної ідеї зокрема.

Саме в 90-х рр з огляду на багатовекторність кризових реалій, перед якими опинилась Україна, (а особливо духовну аномію, втрату самоідентифікації, психологічну інертність з одного боку і нагальну потребу самовизначення – з іншого) відбувається певна активізація етнопсихологічних

досліджень, в яких активно використовується запозичений з методологічних надбань західної гуманітаристики термін ментальність. Об'єктивна необхідність актуалізації проблеми української ментальності фокусується на доленосній ролі ментального феномену, адже попри те, що окремі ментальні властивості з плином історії можуть змінитися або трансформуватися, основні риси ментальна пам'ять зберігає. Саме завдяки останній існує таке явище як “динаміка національної традиції”, яка попри час і простір, злети і падіння, кризи і відродження зберігає саме вічні ментальні настанови, пристосовуючи їх у разі необхідності до вимог часу і, не перериваючи зв'язок епох і поколінь, зберігає такі доміанти, як відчуття національної єдності, самобутності і гідності.

Аналіз проблемної історіографії показав, що “феномен ментальності” викликав цікавість задовго до появи самого терміну, офіційне запровадження якого до наукового лексикону традиційно пов'язують з французькою історичною школою “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ж.Лефефр). Представники напряму “історії ментальності” цілком слушно звернули увагу науковців на “живий, суб'єктивний бік історичного процесу” і наголошували на потребі “нового обличчя історії, як науки про Людину”.

Поступово проблема детермінант і дії ментальності, як об'єктивно існуючого явища, знайшла своє відображення на зрізі різних галузей гуманітарної науки – історії, філософії, етно- та соціопсихології, політології, етики, культурології, лінгвістики та ін.

Аналіз літератури висвітлив помітну трансформацію поняття ментальності з історичної в етнологічну категорію. Остання тенденція особливо характерна для пострадянської проблемної історіографії.

В Україні активізації т. зв. “націоментальних досліджень” відбулась саме в останнє десятиріччя, що пов'язано, в першу чергу, з потребою самопізнання, яку висуває становлення національної ідеї в умовах державної незалежності. Проте окремі аспекти проблеми української вдачі (національної ментальності) загалом та взаємозалежності релігійного і етно-національного начала присутні в працях М.Костомарова, І.Мірчука, М.Шлемкевича, І.Огієнка, І.Нечуя-Левицького, Н.Григорієва, Ю.Липи, А.Антоновича, В.Яніва, В.Яреми, О.Кульчицького, М.Грушевського, Б.Цимбалістого, В.Січинського та інших вчених. Проблематика релігійної духовності українців є однією з найактуальніших у наукових розвідках вітчизняних вчених (А.Колодний, Л.Филипович, М.Закович, П.Яроцький, В.Москалець та інші.)

Дослідницький інтерес до проблеми змісту національної ментальності українців підтверджують численні публікації на сторінках наукових видань,

авторами яких є В.Кизима, М.Андрусак, М.Боришевський, І.Бичко, В.Бєбїк, Ю.Барабаш, В.Жмир, В.Яременко, Ю.Канигїн, Р.Додонов, А.Кравченко, І.Патлах та інші.

Концептуальні розбіжності в дефініціях ментальності та змістовному навантаженні висновків окремих досліджень обумовили наше звернення до проблеми національної ментальності українців з посиленою фокусацією на релігійний пласт дослідження, в контексті трансформації релігійних рис характеру українців в умовах нової України.

Попри явну домінанту позалогїчного, підсвідомого й ірраціонального в явищі національної ментальності, коріння і процес останньої можна дослідити спираючись виключно на раціональні чинники. Тї з них, які спродукували зміст і визначили риси ментальності, спричинили специфіку національного релігїєвиявлення останньої та зумовили трансформацію окремих її властивостей, можна кваліфікувати як ментальні детермінанти. У класичному варіанті національну ментальність детермінують чинники, що складають змістовне навантаження геополїтики та геопсихологїї українців. Саме геопсихологїчна детермінанта більш за все інше окреслює специфічний «почерк», «стиль» світосприйняття, що абсорбує тривалий процес духовного буття нації у більш-менш сталих геополїтичних, ландшафтних, соціальних і культурних умовах, що й уособлює явище національної ментальності.

Специфічний сплав геополїтичних та ландшафтних чинників спродукував характерну для українців схильність до релігїї, що дозволило більшості дослідників та спостерїгачів констатувати «глибинну релігїйність» як вагому властивість національної ментальності. Проте, в силу тих же геополїтичних причин роль самого релігїйного чинника в історії України виявилась надзвичайно складною і суперечливою.

Українська нація, як і представники будь-якої іншої етноспільності, не володіє монополїєю на якісь конкретні риси релігїйності. Але унікальна, специфічна комбінація найтиповїших та домінуючих рис (їх нюансів), притаманних окремим народам, і становлять ту своєрїдну неповторність релігїєвиявлення, що характеризує кожний етнос, і українців зокрема. Проте, будучи продуктом етно-ментальності, т. зв. «національні ознаки релігїєвиявлення» є більш вагомими і популярними ніж усі інші показники релігїйності. Дослідники часто трактують «релігїйність» як «прикмету» українців, вияв культури, ознаку духовності, властивість психологїї, характерну рису національної вдачі (Д.Мордовцев, І.Мірчук, В.Антонович, Н.Григорїїв, В.Москалець). В такому контексті «релігїйність» поєднується з констатацією «трагїзму національної історії» та актуалїзацією таких рис

української вдачі, як миролюбність, поетичність, образне мислення, романтизм, лагідність, толерантність, емоційність. Це зумовило популярність (і дискусійність водночас) концепції щодо глибинної релігійності як українського народу, так і стилю мови репрезентантів його духовності.

Релігійність, як форма буття релігії, та етноментальність, як життєдайне і кордоцентричне ядро окремо взятого народу, поєднують відмінні за своєю природою явища – релігії та етносу. Як наслідок «взаємодії» релігійного та етнічного, формується етнорелігійність, яка відрізняє не тільки одну релігію від іншої, а й насамперед народ від народу. Отже, вияви релігійності українців напряду пов'язані з їх етноментальністю, оскільки змістовне навантаження кожної із складових останньої просякнуте релігійним досвідом нації.

Аналізуючи специфіку національного релігієвиявлення в контексті класичних рис етнічної ментальності українців та розкриваючи характер їх взаємодії та взаємодоповнення, ми дійшли висновку, що релігійність – це практичний процес опредмечення окремої релігії в свідомості і поведінці представників певної релігійної спільноти. Не володіючи монополією на якісь окремі риси релігійності, українська нація має самобутню комбінацію найтипівіших для неї релігійних властивостей, які, будучи продуктом тривалої історії народу й надбанням культури етносу, є уособленням духовного досвіду українства загалом і репродукцією ментальності зокрема.

Лейтмотивом української релігійності є естетична народність, яка окреслює всі нюанси релігійних виявів національної духовності (нюансами є внутрішнє тяжіння до «світла», «добра», «краси», «миру», «злагоди», «щиросердності» як складових вищої духовної істини, що в релігійному зрізі виусобилось в помітне ігнорування влади так званих «темних сил», «аристократизм та делікатність релігійного духу», опоетизовану уяву щодо світу демонології, м'яку атеїстичну іронію, природну релігійну толерантність та сакралізацію змісту життя, що спродукувало відсутність духовного протиставлення та чіткої духовної поляризації добра і зла в ментальному досвіді українства).

Висхідними і самобутніми одночасно константами української релігійності є «Богофокусація» (впевненість у Божій всеприсутності, характерний синкретизм віри, відсутність ознак власне християнськості та природна схильність до рідновірських ототожнень «Господь Бог», «ДАЙ-Бо», «помагай-бі» та національний антеїзм (специфіка котрого полягає не тільки в «обожненні землі», а й в поєднанні влади Бога з хліборобськими мріями, залучення (по сюжету колядок) пантеону святих до селянської праці чи

сімейної вечері та давньоукраїнського розуміння «найбільшого гріха» (відлучення від землі та земних справ).

Українська етноментальність, як «стиль світосприйняття», і «національне релігієвиявлення», як демонстрацію цього стилю, характеризує дуалізм взаємоформування (антеїстичні тенденції, наприклад, зумовили «антибюрократизм» української вдачі).

Акцент «жіночого мотиву» в духовному досвіді українства, (що спонукав тенденції до миролюбності, поміркованого дипломатизму, компромісності, релігійної толерантності, мрійливості, романтизму, чутливості, вразливості, культ матері та подружньої оселі) не мінімізував у національній ментальності рис відгомону лицарської вдачі козацько-запорізького періоду, які у релігійному ракурсі віддзеркалились аскетичним способом життя, нехтуванням земними цінностями, владними та майновими інтересами – чинниками, на яких наголошувало ортодоксальне християнство і які помітно протилежні тим духовно-моральним життєвим орієнтирам, якими оперувало українське трудове селянство.

Попри гуманістичну суть християнської релігії, реальні наслідки «дієвої християнізації» українського суспільства мають переважно негативні характеристики, які й уособлюють багатовекторний феномен зламу в духовному досвіді українства. Останній, вихолощуючи основи менталітету з огляду на несприятливі історичні обставини, відіграв фатальну роль в історії становлення нації.

Двоєвір'я як єдина синкретична віра є змістовним навантаженням українського релігійного світогляду. Причина наявності синкретизму в національному світоглядному бутті полягає в тому, що: а) релігійність українців є духовним продуктом національної історії; б) українська етноментальність формувалась саме на духовних традиціях наших пращурів.

Національна філософія є не тільки «втіленням української вдачі», а й самобутньою «ілюстрацією релігієвиявлення» народної духовності. Це доводить популярний образ любомудра, що водночас є і стилістичним віддзеркаленням вітчизняної філософії, і типовою рисою української ментальності, і акумульованим образом українця.

Кордоцентричні тенденції релігійної вдачі українця зумовлюють практичну простоту віри, природовір'я, родинно сфокусоване обрядовірство, зобобонність, сімейність, відсутність фанатизму, конфесійно-належну байдужість, плюралізм світогляду, антиклерикалізм та несприйняття ортодоксальної догматики.

Проте вищенаведені сталі тенденції українського релігійного виявлення певною мірою піддалися процесу трансформації, завдяки присутності т.зв. радянської спадщини в духовному бутті нової України. Адже щезнувши з політичної карти світу, Радянський Союз залишився не тільки у всесвітній історії та на сторінках монографічних досліджень, а й, що найголовніше, – в духовно-релігійних вимірах менталітету кожної нації, оскільки проблема радянської за 69 років торкнулася долі далеко не одного покоління.

Саме тому у наукових розвідках посткомуністичної доби простежується тенденція щодо виявлення феномену класичного кризового менталітету. Проте, на нашу думку, не варто на кожне суспільство накладати так званий кризово-ментальний стандарт. Адже, першофеноменом є саме етноментальність, носієм котрої є кожна людина (від селянина до політичного діяча). Саме феномен національної ментальності, преломлюючись крізь конкретні історичні обставини, в комплексі виявів і тенденцій засвідчує своє доленосне значення, зумовлюючи грані безодні чи височини як у долі нації, так і кожного її представника безпосередньо. Так, на відміну від інших радянських республік, незалежнення України відбувалося мирним шляхом, а складність пострадянських реалій максимально мінімізували такі ментальні настанови українців, як схильність до компромісу, терплячість, толерантність тощо.

В той же час тривале й ексклюзивне існування радянських реалій марксизму залишило свій слід пам'яті в духовному житті посткомуністичних суспільств загалом і України зокрема. Так, досить багато людей середнього і похилого віку мислять і розмірковують категоріями суспільно-економічних формацій, а релігійний феномен коментують у контексті радянсько-атеїстичних стереотипів, що й досі уособлює популярність окремих термінів і словосполучень. Так, розумове оснащення і ментальна пам'ять зберегли окремі вислови щодо релігії (“опіум народу”, “фантастично спотворене відображення реальної дійсності”, “елемент відсталості чи страху”), які залишаються якщо не популярними, то в усякому разі знайомими й досі. Подібні приклади зумовили актуалізований багатьма дослідниками факт нашаровування радянської ментальності у проблематиці рівня і стану національної самосвідомості сучасного українства. Елементи першого виявляються в наступному:

- помітність колабораціоналістських настроїв;
- відгомін атеїстичних стереотипів у мисленні;
- незнання україноцентричної тематики загалом і автокефальної проблеми зокрема;

- низький рівень національної самосвідомості;
- маргінальний страх щодо реакції чи позиції північного сусіда, а не, наприклад, демократичного заходу;
- комплекс дієвої неспроможності самостійного вирішення дискусійних питань;
- невміння називати речі своїми іменами;
- засмічення мови радяно-технократичними зворотами (ідейна підкованість, гвинтик системи, технологія освіти, тощо).

Оскільки на характері релігійності українців значною мірою позначилась обов'язкова середня освіта, яку більшість населення здобула ще в освітянських закладах СРСР, то звідси випливає висновок – переважно з радянської минувшини беруть початок найактуальніші для українського сьогодення гостра криза національної духовності та проблема національних ідентичностей.

Від “Закону Божого”, через “Науковий атеїзм”, до сучасного академічного “Релігієзнавства” – шлях, який не тільки засвідчує рівень присутності релігійного чинника в системі освіти, а й ілюструє специфіку, складність та неоднозначність його впливу і місця у духовному досвіді багатьох поколінь.

Притаманний українській ментальності потяг до освіти доводить – інформативна складова релігієзнавчої освіти є віддзеркаленням духовного стану суспільства. Отже, реальний шанс щодо духовної величі України фокусується в освітянських закладах, а особливо в предметах гуманітарного циклу. Професійно подана україноцентрична інформація – це відродження забутого, переосмислення духовних уроків минулого, відновлення традиційного, формування майбутнього, окреслення і модулювання інтелектуального рівня поколінь, за якими майбутнє України. Інформація дає поштовх до думки, остання – до дії. Синтез думки і дії (національно-орієнтованих, але виважених та толерантних) – це імпульс і складова духовного відродження. Відсутність інформації породжує духовний вакуум.

Отже, шлях дієвої інформації – це реальне згортання міжцерковної конфронтації, джерело національної самосвідомості і єдності, життєдайний модус духовного відродження і доленосна складова величі майбутньої України.

Специфічним каталізатором духовно-національного пробудження загалом і розкріпачення глибинних ментальних настанов зокрема став для України візит Івана Павла II. Проблема екології духовної культури українського етносу, піднята в уроках Папського візиту, не тільки виявила й акцентувала

увагу на “білих плямах” сучасного українського буття, а й актуалізувала націотворчі пріоритети на майбутнє.

Менталітет є життєдайним і доленосним чинником національного феномену. “Життя” і “доля” можуть творитись через “злам”, “кризу”, “переосмислення”, але ніколи не будуються на запереченні.

На критиці Істина не стверджується. Істина не може бути пізнана і сприйнята, якщо вона не позитивна. Інформація в контексті критики, нівелювання, відцування несе чинник ізоляції і руйнування. Заперечення несе лише ілюзію позитивного.

Чим більше заперечувальної і жорстко-критичної інформації оточує людину і має доступ до її єства, тим менше вірогідності, що добро, краса, милосердя, співчуття зможуть увійти в життя соціуму.

Отже, відтворення і вдосконалення духовно-релігійних вимірів менталітету, як і сам багатогранний процес духовного відродження України, повинні будуватись не на критиці, ганьбі та шельмуванні пройдених періодів духовного лихоліття, а на переосмисленні духовних уроків минулого заради вінчвання і збагачення виявів гуманістично-духовного ядра національної ментальності в ім'я істинного відродження України і її чільного місця у всесвітній історії Людства.

*Шпиталь Ю.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНОК ПРИВІЛЕЙОВАНИХ ВЕРСТВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЛИТОВСЬКИХ СТАТУТІВ

За останні 20-ть років в соціальній історії відбулось оновлення теоретико-методологічного апарату і розширення предметного поля досліджень, що в свою чергу привело до становлення таких субдисциплін, як гендерна історія. Дослідники гендерної історії вважають, що для того, щоб побачити цілісну картину функціонування суспільства певної доби необхідно акцентувати увагу на взаєминах між статями в контексті соціальних стосунків.

На сьогоднішній день гендерна проблематика, а саме правовий статус жінки на українських землях в період пізнього Середньовіччя, майже не досліджений, хоча з'ясуванням цього питання в Україні щодо жіноцтва в XVI – першій половині XVIIст. займаються О.Лабур, Н.Старченко, П.Музиченко.